

МАРИЈАНА Б. СТОЈКОВИЋ¹

АЛЕКСАНДРА С. КОСТИЋ ТМУШИЋ²

УНИВЕРЗИТЕТ У ПРИШТИНИ СА ПРИВРЕМЕНИМ СЕДИШТЕМ
У КОСОВСКОЈ МИТРОВИЦИ, ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
КАТЕДРА ЗА СРПСКУ КЊИЖЕВНОСТ И ЈЕЗИК

ПРЕДАЊЕ О СМРТИ УРОША НЕЈАКОГ У ЖИТИЈНОЈ КЊИЖЕВНОСТИ И У ЕПСКИМ НАРОДНИМ ПЕСМАМА³

САЖЕТАК. На примеру предања о смрти цара Уроша, средњовековне историјске личности, у народу познатог као Урош Нејаки, у раду ће бити извршен покушај реконструкције предања као жанра, транспонованог у два, у основи различита жанра – у житију (*Житије цара Уроша* патријарха Пајсија Јањевца) и епској песми (народне епске песме преткосовског тематског круга: *Смрт Душанова*, *Урош и Мрњавчевићи* и *Смрт цара Уроша*). У раду ћемо настојати да утврдимо како патријарх Пајсије у *Житију цара Уроша* расветљава питање мученичке смрти, а како то, са друге стране, чине народни певачи. Затим, како предање показује способност да фигурира као самосталан жанр, али и како се, као поджанр, уклапа у ширу жанровску целину, доприносићи учвршћивању култа цара Уроша. Поред тога, истражићемо на који је начин одјек предања о смрти „злосрећног“ цара инкорпориран у житијну књижевност и у народну епску песму и како је у свести српскога народа дошло до његове обраде. Уз испитивање сличности и разлика у одјеку усменог предања

¹ marijanastojkovic1512@gmail.com

² aleksandra.kostic.tmusic@pr.ac.rs

³ Рад је резултат истраживања у оквиру научноистраживачког пројекта ИИИ 47023, *Косово и Метохија између националне идентитетске и евроинтеграција*, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

Рад је примљен 27. маја 2020, а прихваћен за објављивање на састанку Редакције Зборника одржаном 6. јула 2020.

у два поменута жанра, покушаћемо да покажемо како је усмено предање било погодно за чување сећања на значајне историјске личности и истакнуте догађаје.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: историјско предање; *Житије цара Уроша*; *Смрт Душанова*; *Урош и Мрњавчевићи*; *Смрт цара Уроша*.

Предања одувек привлаче пажњу истраживачима као феномен на граници вербалног фолклора и чистог књижевног текста. То наглашава и Нада Милошевић Ђорђевић, наводећи како су „их браћа Грим супротставили категорији приповедака, нагласивши елеменат веродостојности у њиховом казивању“ (Пешић и Милошевић Ђорђевић, 1996, стр. 210). О културноисторијским и историјским предањима она још додаје да су она „нека врста усмене историје о јунацима и догађајима“ и „на граници унутарњег доживљаја и спољашњег догађаја“ (Пешић и Милошевић Ђорђевић, 1996, стр. 126). У нашем ће фокусу бити позната историјска личност – „злосрећни“ цар, Урош Нејаки, око кога су се у народу исплела предања, која су, као и предање о Косовском боју, временом добијала карактер „националног мита“.

Бавећи се питањима жанра, Тања Поповић примећује да Бахтин и његови настављачи Гачев, Кожинов и Тубин књижевне жанрове разумевају као мноштво посебних видова перцепције стварности. Она, такође, помиње и мишљење Цветана Тодорова, који жанр перципира као „карику која повезује појединачно књижевно дело са осталом књижевном традицијом“ (Поповић, 2010, стр. 11). Повезивање са традицијским наслагама показују и предања која су, због своје хибридности, у непрекидном односу са осталим усменим и писаним врстама, те се тако могу уклапати у структуру житија, епске или лирске песме и бајке, као изузетно активни елеменат и традицијски код, који носи одговарајућу информацију и поруку. Предања се сматрају „хибридном формом са уметничким и животним фикцијама“ (Самарџија, 1987, стр. 243). Због те своје карактеристике она су живела упоредо са другим облицима писања и усменог казивања, надограђујући се догађајима у које је српски народ желео да верује. Нада Милошевић Ђорђевић наглашава да историјска предања никад не раскидају „чврсту везу са епском поезијом“ (Пешић и Милошевић Ђорђевић, 1996, стр. 127). Свет певача и слушалаца и свет

епских ликова, нпр., раздваја епска дистанца и између њих посредује национално предање.

У народној традицији је присутно предање о смрти последњег изданка светорodne лозе Немањића, цара Уроша, световне, историјске личности, кога је, према предању, убио краљ Вукашин Мрњавчевић ловећи крај језера⁴, чиме се ово убиство владара може третирати као проблем жртве. Док је краља Вукашина Мрњавчевића традиција запамтила као зачетника раздора, самовољног владара који је отео царство и круну, млади цар, Урош Нејаки, ушао је у архаичну свест народа као жртва, и такво сећање на једну историјску личност бивало је све јаче, стварајући непромењене и чврсте представе у једном колективу као одраз одређеног нивоа свести.⁵ „Независно од нових сазнања, мишљења увржени у традицију, у епским песмама, приповеткама, предањима, пословицама непоколебљиво су утицала на представе о ликовима и успостављен систем њихових поетских биографија“, наводи Самарџија (2008, стр. 10). Негативна карактеризација Вукашина Мрњавчевића у традицији опстаје несмањеним интензитетом, а он „неповратно остаје злочинац и не може спрати са својих руку крв младог цара и кума, а и низ других злодела сабира се у његовој епској биографији“ (Самарџија, 2008, стр. 30). Оно што је у народу остало упамћено, што се и као предање преносило, било је и патријарху Пајсију важно да остане записано у жанру житија. Стога, „у исконској везаности за судбину свога народа треба схватити и тумачити Пајсијев готово романтични однос према старој

⁴ „О Вукашиновој смрти се у народу рано развила традиција. Ослањајући се на веровање да је цареубица и отимач царства, њега, по традицији, стиже заслужена казна: слуга га изненада нападне с леђа кад се нагао да са извора пије воде, узме му златни крст који је он од цара отео, а вода у извору од тада постане горка (код места Харманали, на реци Марици)“ (Пешић и Милошевић Ђорђевић, 1996, стр. 54).

⁵ Говорећи о полемичкој страсти усмереној на односе између историје и поезије, Снежана Самарџија истиче запажања Стојана Новаковића према којима је „историја 'најчвршћи постамент' епици и предању, али је изузетно важно истражити и процесе памћења догађаја у традицији – 'обраду, која их толико одмакне од првобитног и истинског стања њиховог' [...] Оновремену полемичку страст, усмерену на односе између историје и поезије, распламсала су посебно открића до којих су, независно један од другог, дошли Иларион Руварац и Љубомир Ковачевић. Њихова истраживања оспорила су усмено преношење 'знања' о смрти последњег владара из династије Немањића. Мотив о цареубиству издвојио је у традицији као крвника Вукашина Мрњавчевића, иако су историјске чињенице, склопљене након пет векова, пружале сасвим другачију слику“ (Самарџија, 2008, стр. 10).

и славној српској историји, па и његову пријемчивост за народна предања, која су имала и свој одјек у већ стасалој народној епској поезији“ (Максимовић, 2000, стр. 282).

Како Јелка Ређеп запажа „усмено предање о убиству цара Уроша и казни божијој која је стигла царевог убицу краља Вукашина у Бици на Марици 1371. године, није забележено ни у једном писаном споменику пре XVI века. По традицији, 1584. године неки пастир нашао је под каменом плочом у манастиру Успења пресвете Богородице, у селу Шаренику, мошти цара Уроша. Податак да је краљ Вукашин убио цара Уроша је касног порекла [...] и потиче из локалне легенде из околине Петрича и Неродимља“ (Ређеп, 1998, стр. 70). Та месна легенда о насилној смрти цара Уроша живела је на Косову (у Неродимљу, близу Урошевца) и, надограђујући се, преносила се и у касније историјске изворе, па тако Јелка Ређеп наводи да „о убиству цара Уроша говоре млађи родослови (Карловачки, XVI век, Пејачковићев XVII и Руварчев XVIII век), млађи летописи (Кувездински, Подјорички, Дечански, Верковићев, Мајарашевићев и Сенички), Бранковићев летопис на латинском језику с почетка XVII века, Мавро Орбин у *Краљевству Словена*, Јаков Лукаревић у свом делу *Обилни извод из дубровачких анала* (Венеција, 1605), патријарх Пајсије у *Житију цара Уроша* (1642), *Савински летопис* из XVII века, рукописна *Прича о доју косовском* с краја XVII века или почетка XVIII века, *Књига историографија* Саве Владисављевића из 1722, *Троношки родослов* из прве половине XVIII века, гроф Ђорђе Бранковић у обе хронике, краткој румунској и у *Славносрпским хроникама*“ (Ређеп, 1998, стр. 70).

Последњи писац старих српских хагиографија, патријарх Пајсије Јањевац⁶, написао је „последње житије, последњем владару благородне лозе“ (Костић Тмушић, 2017, стр. 300). Специфичност *Житија цара Уроша* од патријарха Пајсија Јањеваца у последњем веку трајања српске књижевности, доноси новину тиме што је у њему присутан јак одјек народног стваралаштва. Димитрије Богдановић сматра да је аутор овога житија „једна од великих и последњих индивидуалности старе српске литературе, која већ спаја у себи две епохе. У старе књижевне облике, у покушају да говори древним језиком српске житијне књижевности или литургијске књижевности, Пајсије ипак уноси нове садржаје и једну нову свест, која би се могла назвати у правом смислу речи

⁶ Пајсије Јањевац, патријарх српски 1614–1647. године, рођен у свештеничкој породици у Јањеву, на Косову и Метохији.

историјском и народном“ (Богдановић, 1991, стр. 267). На овај начин, патријарх Пајсије постаје творац култа цара Уроша⁷, чиме комплетира средњовековно наслеђе, али и указује на трагедију потонућа српске државе. Иако је неоспорно да ово житије представља резиме читаве средњовековне српске историје, за нас је оно значајно управо због усменог предања, које је аутору послужило као извор. Наиме, патријарх Пајсије пише о личностима из далеке прошлости те нема потребе да као савременик прекраја делове њиховог живота и говори само најбоље о владарима, он, у ствари, „није стварао легенде већ их је готове преузимао из народа“ (Деретић, 2002, стр. 251), и на тај начин унео у дело оно што се преносило кроз векове.

Напуштајући, једним делом, терен средњовековне књижевности, *Житије цара Уроша* представља нарочито занимљиво остварење, у чијем су заглављу откривене одлике и идеје дела: „Житије и подвизи и кратка повест благочастивог и превисоког и свагда спомињаног и храброг цара Стефана и сина његова Уроша младог цара, и о житију и о скончању његову, и како и којом смрћу пређе из овога света сујетнога, и колико поживе и у које време и где сконча“ (Патријарх Пајсије, 1968, стр. 251).

Још је у почетном делу *Житија* назначено оно што је аутора нагнало да се усуди и испише животопис који ће као централну тему имати мученичку смрт, а то је сан: „И као некад, јави ми се у сан (Урош), и једанпут и други пут: 'Зашто ме, рече, предадoste заборау?' Сам господ зна да није лаж и многи ми не верује“ (Патријарх Пајсије, 1968, стр. 252). Уочавамо да се у структуру предања, на самом почетку *Житија*, уводе снови, као један од модела архаичне свести. Према мишљењу Нортропа Фраја, сан је „сам по себи састав загонетних алузија на сањчев живот [...] он садржи митски елеменат који поседује моћ неовисне комуникације, што је видљиво не само у познатом примјеру Едипа, него у свакој збирци народних прича“ (Fraj, 1979, стр. 125). Сан се у равни митолошко-хришћанског погледа на свет појављује у бајци и легендарној причи, где се налози из сна пренесе непосредно на деловање личности и тако се ствара фабула [...] У предањима се инсистира на потврди веродостојности сна (Пешић и Милошевић Борђевић, 1996, стр. 233). Потврда се налази у речима самог кази-

⁷ Поред *Житија цара Уроша* патријарх Пајсије је написао и *Службу цару Урошу*, доприневши на тај начин утврђењу и неговању његовог култа.

вача: „Сам господ зна да није лаж и многи ми не верује“ (Патријарх Пајсије, 1968, стр. 252).

Испунивши налог из сна, патријарх Пајсије започиње писање житија које ће, добрим делом, поред онога што је у средњовековном духу (родослови, летописи и плачеви), имати одлике народног приповедања и предања. Осећајући дуг према цару Урошу, патријарх Пајсије у *Жиџици* уноси посебан однос према јунаку, који је као слабији, преварен и убијен од јачег. Како је у српском народу живело предање о Вукашину Мрњавчевићу, као убици младог цара Уроша, наследника цара Душана, патријарх Пајсије је такву, интригантну причу, транспоновао у своје житије. Исто предање уносе народни певачи, гуслари, у поједине народне епске песме преткосовског тематског круга, међу којима су: *Смрт Душанова* (комади од пјесме) (Вук, СНП II, 33), *Урош и Мрњавчевић* (Вук, СНП II, 34) и *Смрт цара Уроша* (Котевска (ур.), 1965, стр. 109, уп. Вук, СНП II р., 22).

Ово предање у *Жиџици* цара Уроша започиње после исписа из родослова српских владара лозе Немањића. Преко предања се у сцени смрти цара Душана наговештава почетак описа живота малолетног цара Уроша. На овај нас начин аутор *Жиџици* уводи у одјек народног предања о цару Урошу:

[...] И поживе на престолу 24 лета, представи се 20. децембра.

И остави сина свога младоумнога, још млада узрастом, и уручи скиптар државе Вукашину, и заклетвама⁸ закле (га) да не чини насиља сину његову, док не достигне до узраста и постане наследник отачаству својему, које му по роду и колону остаде од прадедова. И тако савешаше и обете дадоше да неће преступити више речени завет, и благочастиви цар Стефан одреша се од овога сујетнога света.

(Патријарх Пајсије, 1968, стр. 255)

И у епској народној песми *Смрт Душанова*, народни певач путем централне теме о смрти великог владара, цара Душана, даје наговештај истог предања:

⁸ Изражена са јаким степеном емоционалне обојености, „заклетва представља израз којим се утврђује лични став или однос према неком бићу, појави или ствари позивањем на ’вишу силу, част или оно што је најсветије и најдраже“ (Пешић и Милошевић Ђорђевић, 1996, стр. 91). „Заклетве су намењене изнуђивању обећања, потврђивању и утврђивању задате речи [...] оне служе као гаранција да ће се нешто учинити“ (Бован, 1990, стр. 228).

Подоље се Срїски цар Сїїјейане⁹,
У Призрену, мјесїу њїшомоме,
Подоље се, умријейи хоће.
[...]

Код њеїа се сва їосїода сасїа.
И їу дође Вукашине краље,
Диже цара на свил'на душека,
Прислони їа у наручје свил'но,
Па над њиме їрозне сузе рони,
Поїледује Срїски цар Сїїјейане,
Поїледује сву редом їосїоду,
Поїледује їаке їроїовара:
„Мили куме Вукашине краље¹⁰!
Аманейї їи моја царевина!
И аманейї сви моји їрадови!
И аманейї све моје војводе
По свој мојој редом царевини!
И аманейї мој нејак Урошу
У кол'јевци од чеїр'есїї дана!
Царуј, куме, за седам їодина,
Осме їодај мојему Урошу.“
[...]
То изусїи, лаку душу їусїи.

(Смрїи Душанова (комади од пјесме), Вук, СНП II, 33)

Нудећи детаљније податке о старости цара Уроша у тренутку очеве смрти: „И аманет мој нејак Урошу/ У кол'јевци од четр'ест дана!“, епска песма њега маркира као *нејакої*, што је у народној књижевности обележје детета, слабог и још недораслог да одговори озбиљности титуле владара српске државе. Атрибут 'нејак' је срастао са ликом и улогом последњег српског цара, а бурна збивања која ће након смрти цара Душана захватити Балкан стопиће се као епоха *немоћної владара*. И кад стаса за владавину, по сижеу епских варијаната, Урош ће остати само *царевїћ*, беспо-

⁹ Цара Душана народна песма назива царем Стјепаном, као овде, или Стефаном, Шћепаном и сл.

¹⁰ „На самрти се 'болан' цар с вишеструким поверењем обраћа Вукашину [...] Са истоветном топлином се и Урош обраћа Вукашиновом сину: 'Благо мене! ето мога кума,/ Ето кума, Краљевића Марка'. И, управо опречни односи према кумовима које испољавају Вукашин и Марко појачавају и контраст између оца и сина и њихове индивидуалне црте“ (Самарџија, 2008, стр. 114).

моћан пред похлепним великашима. На тај начин се потпуно преклапају делокруг владара и делокруг жртве (Самарџија, 2008, стр. 213).

И у *Жиџију Цара Уроша* и у епској песми, традиција вешто намеће визију о лику краља Вукашина, маркирајући га као самовољног владара и узурпатора власти, коме на самрти цар Душан, заклињањем, поверава сина и управљање царством:

По истеку многих година владао је Вукашин, док не постаде храбар цар Урош и док му не буде 17 година. Био је толики разумом, да су се сви дивили, успевао је из дана у дан у доброту и разуму, не примајући савете старих, а држећи савете младих. Ради тога, онај ко од искони мрзи добро: ђаво, подиже рат између младога цара и Вукашина, и био је велики метеж и распре између њих у те дане. Једни су били помагачи цару, а тако је и по правди, а други Вукашину, по неправди, тако да је био велики метеж и разногласице и неправде. Поред неправедног суда беше велика жалост, пошто с насиљем уграби његов престо, после толико заклетве и завештања опет се показа као преступник.

(Патријарх Пајсије, 1968, стр. 255)

Пратећи развој предања у *Жиџију цара Уроша*, уочава се настојање приповедача да истакне важност заклетве и заклињања, изношењем личног уверења да је у традицији српскога народа заклетва представљала много више од обичне формуле. Као врста кратких народних умотворина, заклетва – формула старог порекла – снажно обавезује онога који је изриче и представља давање часне речи, чије би неиспуњавање, односно кршење, било изједначавано са грехом. Стога и изразита блискост заклетве са клетвом. Она „означава свесно стављање под клетву самог лица које се заклиње, уколико не говори истину или не испуни обећање. У том смислу, заклетва је индивидуализована и обично има за циљ да убеди саговорника у веродостојност исказа“ (Радуловић, 2007, стр. 1). У томе и јесте суштина настојања патријарха Пајсија да читаоца убеди у важност заклетве и заклињања на самртној постели цара Душана, када је цар Душан „на самрти оставио краљу Вукашину да управља царством док Урош не постане пунолетан“ (Деретић, 2002, стр. 251).

Пратећи структуру предања, народна епска песма *Смрти Душана* доноси слику краља Вукашина као узурпатора престола, који, уместо седам, царује шеснаест година, наметнувши зулум, описан у стиховима: „[...] Колико је зулум поставио,/ Што ношаше раја сиротиња,/ Што ношаше од свиле хаљине,/ Тад обуче сук-

нене хаљине.“ Живот цара Душана гаси се без подвига, у болесничкој соби, а „традиција га неумољиво пушта да у дирљивој заблуди о поданицима именује за намесника најгорег међу похлепнима. Тако о природи његове владавине сведочи само контраст у комаду песме, који истиче промене након цареве смрти. Символика преокрета не обухвата само царску породицу, него и шири план“ (Самарџија, 2008, стр. 212), истакнут у наведеним стиховима.

Инсистирање на представљању цара Уроша као жртве уочавамо у стиховима исте песме у којој млад и невешт владар, дохвативши се „снаге и памети“, савете тражи од своје мајке. Мајка јасно, једном реченицом, указује да је оно што њему припада у туђим рукама:

„Маји моја, царице Роксанда,
 Дај ми, мајко, комад љеда дабов!“
 [...]
 „Чујеш ли ме, мој млади Урошу!
 Има љеда, но је у грудима,
 Баш у кума Вукашина краља:“

(Смрт Душанова (комади од пјесме), Вук, СПН II, 33).

Песма *Урош и Мрњавчевићи*¹¹ садржи интернационалну тему о одлучивању коме круна треба да припадне. У *Индексу моштва народних песама далканских Словена* мотив је регистрован као *дорда о џресџо* (Krstić, 1984, стр. 627); *po smrti vladaoca velikaši se svađaju na kome će od njih ostati carstvo i osporavaju presto njegovom; ubistvo vladaoca – razno* (Krstić, 1984, стр. 320). У овој народној епској песми су, према мишљењу Светозара Кољевића, „наличја средњовековне историје представљена у облику породичне драме“¹² (Кољевић, 2011, стр. 322). Песма почетним стиховима указује на подударности, дајући потврду незрелости цара Уроша, који се пред похлепним великашима повлачи ћутањем:

¹¹ Песме *Урош и Мрњавчевићи* и *Смрт Душанова* (као и неколико других песама о Мрњавчевићима, кнезу Лазару, Старини Новаку) Вук је записао од Старца Рашка из Старог Колашина, баштиника старије епске културе и мотива, који је, како Бован наводи, „волео да слика последња времена. У песми *Урош и Мрњавчевићи* показао је велику истанчаност проницања у карактер личности [...] Рашко се и сам уплитао у старе обичаје, као на пример, у случају када правда неустрашивог Марка: 'Јер се њему, брате, не пристаје, / са својим се бити родитељем'. Ово је једини изразит пример певачевог уплитања у песму“ (Бован, 1990, стр. 163).

Сасџала се чейџири џадора
 На удаву на џољу Косову,
 Код дијеле Самодреже цркве:
 Једно џадор Вукашина краља,
 Друџо џадор десџоџа Уљеше,
 Треће џадор војевове Гојка,
 А чейџврџо царевџћ-Уроша;
 Цареви се оџимљу о царсџво,
 Међу се се хоће да џоморе,
 Злаћенима да џододу ножи,
 А не знаду, на коме је царсџво.

(Урош и Мрњавчевић, Вук, СНП II, 34)

Дајући поглед на новонастале прилике у држави, епска песма, поступно, набрајањем табора, маркира лик царевџћа Уроша као последњег међу великашима, који ће задобити улогу невине и изигране жртве. Самим тим што је последњи на овом списку великаша, он је последњи који ће имати право на било какву побуну и на оно што му заиста припада. Указујући на његову слабост и немогућност да се избори са најездом грамзивих великаша, Старац Рашко у неколико стихова истиче његову немоћ: „Ђути нејак царевџћ Урошу,/ Ђути д’јете, ништа не бесједи,/ Јер не смије од три братијенца,/ Братијенца, три Мрњавчевића“. Најаву несреће која ће уследити доносе стихови у којима протопоп Недељко, код кога су „књиге староставне“, бива позван да пресуди „на коме је царство“¹³: „Сузе рони протопоп Недељко, сузе рони, па њима говори:“ Овакве елементе из истог предања налазимо и у деловима *Жиџија цара Уроша*:

¹² „Њен историјски оквир су феудални расколи у сумрак средњовековне Србије: два брата, краљ Вукашин и деспот Угљеша доиста су одбијали да признају суверену, легалну власт Душановог сина цара Уроша, који је тако дуго памћен у народној поезији као ‘Урош Нејаки’ да је на каснијим фрескама постајао све кржљавији, иако је на старијим фрескама приказан као висок и снажан младић“ (Радојчић, 1953, стр. 171). На портрету у цркви Псачи и у Св. Николи у Охриду, Урош је верно осликан, као висок и снажан младић, о чему Леонтије Павловић пише следеће: „Лик цара Уроша ураћен за време његовог живота на фресци у манастиру Псачи (из 1366/7) приказује га растом врло високог, као и писани извори, док је Вукашин насликан као мали, ‘жура’. Кад се у XVI в. почиње да развија традиција (о ‘нејаком Урошу’) тада се он слика безбрад и младолик као дете напр. у Пећи, Тројици Пљеваљанској, Ораховици и Темској (код Пирота)“ (Павловић, 1965, стр. 114).

Када је тада био сабор у граду Призрену¹⁴, у храму архистратига војске господње Михаила, што је на реци Бистрици под градом више места Призрена [...] када се сабрао не мали сабор од тадашњег архиепископа и митрополита кир Данила и игумана и свештеноинока и инока и не малога збора благочастивих, и цео скуп српски који је под њиховом облашћу, и Вукашин суђен од њих, и не покораваше се говорећи: 'Мени је предано (царство).' И сабор са архиепископом и целим народом (одговори): 'Знамо да је теби поверено док не доспе млади цар до узраста (пунолетства), а његово је по роду и колену. Престани, Вукашине, да чиниш насиље!' И када је био велики метеж и узбуна, јаој неправедног суда, и никако се не хтеде покорити. Тада је патријарх са собом рекао: 'Слава Теби, Господе, дуготрпељиви и многомилостиви, погледај са висине своје свете на озлобљени народ свој и види неправедни суд, који са насиљем узимају.' И разиђоше се свако својој кући и Вукашин раздели (царство) на три дела: Угљеша даде Срез и назва га кесаром, Гојка депота у Трапезунту тј. Трнову, а сам у српској земљи.

(Патријарх Пајсије, 1968, стр. 256).

Примећујемо да су у овом делу житија истакнути субјективни искази и реченице. Показујући посебан однос према слабијима, патријарх Пајсије у *Житију цара Уроша* уноси делове који су праве песничке целине, обојене и испуњене најјачом емоцијом, пре-

¹³ У том лажљивом свету, ипак се морају призвати највише светиње патријархалне културе као неки онострани идеал казивања елементарне истине, коју, дакако, свако од присутних ионако зна (Кољевић, 2011, стр. 323). Онај који у песми доноси одлуку о томе на коме је царство, није протопоп Недељко већ Краљевић Марко, на кога обесне великаше упућује протопоп. Краљевић Марко, под утицајем своје мајке Јевросиме, снажног и моралног лика, носи оца етичко-васпитне улоге и симбола праведности, казује истину, поричући право на престо краљу Вукашину:

„А мој дабо, Вукашине краљу!
Мало л' ти је твоје краљевине?
Мало л' ти је? Осйала ти йусйа!“
[...]
„Видише ли, Бої вас не видио!
Књиџа каже: на Урошу царсйво,
Од оца је осйануло сину,
Тешешу је од кољена царсйво.
Њему царсйво царе наручио
На самрйи кад је йочинуо“

(Урош и Мрњавчевићи, Вук, СПН II, 34).

¹⁴ У песми *Урош и Мрњавчевићи*, сабор на коме је решавано о царству, одржава се на Косову, док га патријарх Пајсије у *Житију цара Уроша* смешта, према народној традицији, у Призрен (Бован, 1990, стр. 163).

тварајући је у вапај за заштиту недужног и у страну одгурнутог јунака. У заштиту невинога, паралелно са житијем, стаје и епска песма, уносећи у текст мотив светиње која, после пресуде Краљевића Марка¹⁵, и проклетства које изриче своме оцу, Краљевића Марка спаси од Вукашиновог насиља. Моменат епске сакралности проналазимо у структури песме, тренутку у коме из хришћанске светиње, „дијеле Самодреже цркве“ (Вукова напомена: *Једни њевају код Грачанице*), проговара глас, саветујући Краљевића Марка да заштиту пронађе у њој:

*„Бјеж’ у цркву, Краљевићу Марко!
Видиш ће ћеш данас њоинући,
Поинући од свој родийеља,
А за њравду Боја истиноја“.
Црквена се ошворише враша,
Марко дјежи у дијелу цркву,
за њиме се враша зашворила.*

(Урош и Мрњавчевић, Вук, СПН II, 34)

Разматрајући овај, али и сличне примере из епских народних песма, Тихомир Ђорђевић наводи „да се јасно види да је црква била уточиште које је примало и заштитило праведнике од гнева нерасудних [...] Када је хришћанство постало државна религија римског царства, цркве су захтевале да и оне имају права да буду уточишта [...] Заштитно право светилишта постојало је и међу паганским Словенима“ (Ђорђевић, 1939, стр. 162–164). Наводећи и друге примере, он закључује да помени цркве као уточишта у нашим народним песмама почивају на фактичком схватању цркве као такве“ (Ђорђевић, 1939, стр. 165). Такође, Самарџија примећује да се дешава да су топоними често „срасли са номенклатуром, тако да помињање града активира и асоцијације на лик владара. Особни искорак из овог поступка уочава се у (неразвијеним) биографијама Немање и Уроша. Судбине обојице ’царева’ израстају из специфичног амбијента који подсећа на саборе велможа [...] Немања и Урош постављају се наспрам ’ришћанске господе’ – испред цркве Грачанице (Самодреже). При томе, поданици се неприлично опходе према владару. Немању нападају вербално, док отивање о трон вишеструко угрожава Уроша. У оба случаја оспо-

¹⁵ Марко Краљевић се у песми намеће са периферије сукоба ка његовом средишту, не само због семантичког потенцијала његовог имена, већ због тога што у „причи“ заузима позицију и функције спасиоца-заточеника легитимног цара (кума), правде и Божје воље (Самарџија, 2008, стр. 293).

рен је царев ауторитет, а да би се равнотежа наново успоставила, пасиван владар (жртва) добија помоћника (главног јунака сукоба). Немању узима у заштиту син Сава. Урошев заштитник није са царем у крвном, већ у духовном сродству“ (Самарџија, 2008, стр. 208).

Најразвијенији део предања, слику насилног убиства цара Уроша, налазимо и у *Жишцију цара Уроша* и у епској песми, *Смрти цара Уроша* (напомена у приређеним Вуковим рукописима: АСАНУ, др. 8552/25, XXVII, др. 5. Вар.: VI, 14, уз коју је ирејричана као варијанта), у којој је предање у потпуности заживело. И поред тога што је *Жишције цара Уроша* дело краћега обима, то је, ипак, било довољно да патријарх Пајсије комплетира предање и преко њега учврсти култ невиног владара. Иако је реч о историјској неистини (Вукашин није убио цара Уроша), народна традиција путем предања, које је заживело, Вукашину приписује грех убиства, тражећи у њему узроке пропасти српске државе. Последњи део овог предања је у *Жишцију* најдраматичније приказан, уз потресне призоре који приказују стање у тадашњој држави. Костић Тмушић наводи да патријарх Пајсије „са великим болом, горчином и бесом, говори о краљу Вукашину. Кроз реторска и сугестивна питања, исказује своју личну жалост и трагедију самог народа“ (Костић Тмушић, 2017, стр. 301).

И прође неколико година, а Вукашин развирепивши се, јаој неправедни суде, и упути ђаво, који од искона мрзи добро, Вукашина ратоборца, те он упути своје слуге на убиство (Урошево). После неколико дана изађоше Вукашин и Урош у лов као што су обичај имали, и тамо (Урош) прими крај живота, убише га потпуно невина.

(Патријарх Пајсије, 1968, стр. 257)

Паралелан приказ проналазимо и у песми *Смрти цара Уроша*:

*Храни мајка дијетје Уроша,
хранила ја и ошхранила ја,
дохранила до њеинаесџ година,
ја ја даје ујку Вукашину,
да ја учи хишар лов ловиши,
лов ловиши, њо јори одиши.
Не учи ја ујко лов ловиши,
ни одиши њо јори зеленој
већ ја води од јеле до јеле.*

(Котевска (ур.), 1965, стр. 109)

Призор у коме краљ Вукашин младог цара Уроша одводи у лов, подједнако је и у идентичном облику, путем предања, заживео и у *Жиџију* и епској песми. У оваквим случајевима, почетни стихови епске песме, уобичајеним горским пејзажом, најављују кобну ситуацију. Патријарх Пајсије и народни певач у своје приповедање уносе део предања у коме ујак и сестрић крећу у лов. Тамо „сједоше под зелену јелу“ а краљ Вукашин у међувремену „пребира отровна биља,/ да отрује дијете Уроша./ Отрова га и сахрани млада,/ под највишом и најгранатијом,/ у горици а брснатом јелом“ (Котевска (ур.), 1965, стр. 109); „Сагубише дијете Уроша,/ Покрили га гором листопадном“ (Вук, СНП II р., 22). Сама појава сеновитог дрвета у жанру као што је предање или епска песма, доноси представу о величанственој и чудесној моћи вегетације, наговештавајући несрећу и трагичну смрт. Оваква ситуација младог цара Уроша маркира као жртву¹⁶, која је погинула мученичком смрћу.

Смештена и „превучена у епику, гора је просторна слика кулминације свих активних сижејних линија песме, односно тачке из које радња више не може ићи ни у једном смеру осим ка трагичком разрешењу, уколико термин 'трагичко' схватимо као превремену, неминовну и насилну смрт протагониста“ (Детелић, 2013, стр. 100). Подређујући уверљивом приказивању догађаја и емоција, јела се у народу сматра за четинарско, сеновито дрво са негативном конотацијом, па призор у коме краљ Вукашин младог Уроша одводи у гору, „од јеле до јеле“¹⁷, у овом предању није случајан, а инсистирање на повезивању дрвећа са датом ситуацијом потврђује тезу о традиционалном веровању у демонску природу појединих биљака, која се веома често укључује у жанр предања. Како Снежана Самарџија напомиње, „четинарске шуме високих гора представљају у усменој поезији дивљину и опасне пределе“ (Самарџија, 2013, стр. 5). О томе говори и Мирјана Детелић истичући „уобичајен смисао опозиција своје/туђе, отворено/затворено, опасно/безбедно“ (Детелић, 1992, стр. 82).

¹⁶ У *Indeksu motiva narodnih pesama balkanskih Slovena* мотив је регистрован као *ubistvo i pogibija vladavca* (Krstić, 1984, стр. 325).

¹⁷ Појачан вид предсмртних мука представљен је као ударање ослепљеног бића о шумска стабла (Марко прети Шарцу како ће га обогалити у гори: *Те се шици од јеле до јеле*, а тако се дочарава и јад момка: *Пак ћу ићи од јеле до јеле*, коме не дају вољену девојку) [...] независно од тога да ли је слика тек детаљ лова или члан поређења најављује се неповољан обрт, јер јунак губи епске атрибуте или живот (према: Самарџија, 2013, стр. 6).

Чим јунаци зађу у тајанствен, непријатељски простор, њихово страдање је неизбежно. Призори из лова су често позадина за приказивање породичних и унутарњих сукоба јунака епских песама и балада. Високе планине прекривене четинарима, горска језера и извори призивају веровање о станишту демона и њиховом погубном деловању на смртнике.¹⁸ И *Жиџије* и епска песма доносе истоветан смисао и симболику простора, у коме снага семантичког поља надјачава све жанровске нормe (Самарџија, 2013, стр. 7).

Не могавши да не унесе субјективне коментаре у *Жиџије цара Уроша*, патријарх Пајсије, преко песничких израза и фраза, изражава „крик, који се чује до неба“ (Костић Тмушић, 2017, стр. 301):

Јао неправде! Јој зависти! О неситости Вукашинове!

Која рука подигнути се могла? Како не усахну?

Како ли се земља сатрпе? Како и сунце не помрачи?

Како и ваздух сатрпети може?

Којим срцем, којом мишљу, којом савешћу?

(Патријарх Пајсије, 1968, стр. 257)

Текст ове песничке целине из *Жиџија цара Уроша* осликава друштвену драму једног времена и тла, као и потресно стање у држави која остаје без последњег изданка светородне лозе Немањића. Аутор кривца проналази у краљу Вукашину, кога, вођеног злом, упоређује са ђаволом. Овакви се злочинци у народу проклињу, а убрзо их стиже заслужена казна.

Костић Тмушић примећује да су „овакви поетски изрази блиски плачу као поджанру у структури житија“ (Костић Тмушић, 2017, стр. 301). Потресно излагање патријарха Пајсија има дидлијских асоцијација и јасних аналогија с апокалиптичном визијом у којој се земља сатире и сунце помрачи. Патријарх Пајсије истиче да је Вукашин, вођен сатаном, извршио убиство: „О Вукашине, када те испуни Сатана и научи те убиству, као некада Јуду на господу свога и учитеља“ (Патријарх Пајсије, 1968, стр. 257). Како Јелка Ређеп запажа, „проблем жртве доведен је до степена националне катастрофе српског народа“ (Ређеп, 1998, стр. 301). У овом случају жртва остаје пасивна, немоћна да се супротстави непри-

¹⁸ За хтонски простор горе посебно се везују виле. Оне се окупљају на крошњама јела и купају у горским изворима (Ђорђевић, 1989, стр. 87).

јатељу скривеном у лику кума и заштитника, те тако и неумитно страда.

Лик Урошеве мајке провлачи се и кроз *Жиџије цара Уроша* и кроз епску песму *Смрт цар Уроша*. У оба случаја она пролива сузе за својим несталим чедом, не знајући за насилну смрт. У варијанти из Вукових рукописа Свети Сава анахроно открива мајци судбину сина, на шта се надовезује епски мотив посвећивања невино страдале жртве:

*Узеде је Свѣтѣишељу Саво,
Узеде је за дијелу руку,
Па доведе у ѿру зелену
И одиже ѿлочу од камена –
Засја јој се дијѣше Уроше,
Засја јој се кано јарко сунце.*

(Вук, СНП II р., 22)

У *Жиџију цара Уроша*, патријарх Пајсије, упоредо с потресним приказом мајке која вапи и рида за својим чедом, слика лицемерје краља Вукашина, који, у таквим моментима, изговара лаж, прикривајући свој грех:

А мати је плакала за чедом својим, и када је био збор у царским палатама и сакупило се сродство и (када је био) не мали плач и ридање, и питаху један другог: „Шта се догоди данас?“ Ево мати тражи сина, слуге траже цара, и свуда обилажаху тражећи, и ништа не налажаху. Јао невоље која се догодила! А царица великога и храброга Стефана долази Вукашину са плачем и ридањем и са дворјанима, и пита: „Где је млади цар и шта се догоди, и камо пође?“ И Вукашин (одговори) говорећи: „Ни ја не знам шта се догоди. Да није поревновао прародитељима својима и отишао на Свету Гору, ко зна?“

(Патријарх Пајсије, 1968, стр. 258)

У тој потрази за сином, мајка одлази у манастир Успења пресвете Богородице, у околини Петрича, близу Неродимља, где се, као и у епској песми, појављује калуђер (*насијојашељ*), који коначно открива истину о почињеном убиству, указујући на унутрашњост светиње, где је Вукашин, у тајности, ноћу, сахранио цара Уроша.

У епској песми *Смрт цар Уроша* народни певач радњу не смешта на конкретну локацију, као што то чини *Жиџије цара Уроша*, већ се радња развија у просторима типичним за одвијања епских приказа. Тражећи нестали сина, мајка се удаљава од свог дома и

залази у трагички епски пејзаж, у *ш*уђе просторе, крећући се, симболично, „од јеле до јеле“. Понајвиша и најразгранатија јела наткриљује гроб цара Уроша. Такво разрешење и коначну потврд у смрти владара народни певач даје речима старог калуђера, који мајци показује Урошев гроб у хладу, говорећи да „онде лежи дијете Уроше,/ њега јесте ујко погубио,/ погубио Вукашине краљу“ (Котевска (ур.), 1965, стр. 111). Трагична ситуација и сазнање мајке да јој је дете убијено, пропраћено је у почетку сузама, а касније усиљеним смехом, који Веселин Чајкановић види као магијску радњу чије објашњење налази у области народних умотворина.¹⁹ Путем предања, народна епска песма препознаје мученичку смрт, праведника и жртву похлепног краља Вукашина²⁰, и завршним коментарима показује посвећивање невиног мученика, овенчавајући га заслуженим, светачким ореолом.

Епска песма тиме заокружује предање из народа, док патријарх Пајсије одлази и корак даље, и са жаром и субјективним исказима износи призоре Маричке битке у којој краљ Вукашин губи живот. Житије је у свој текст инкорпорирало додатну епизоду у којој, по регуларном следу догађаја, грешника стиже заслужена казна²¹ за почињено недело – „праведност Божјег суда“ па му се „не зна ни гроб“. У тој бици чак и Вукашинов брат Угљеша губи живот (што је блиско историјској истини о њиховој погибији у Маричкој бици).

Епизоде које следе у *Жишцију цара Уроша* су додатне, уметнуте приче о пастиру који долази у манастир ради преноса моштију страдалог цара. Оне су се у текст житија инкорпорирале као наставак постојећег предања, објављујући цара Уроша као светитеља, чије мошти после 211 година почињу да испуштају „добромирисне мирисе“²².

Надахнутост српског живља историјским тренутком, смрћу младог цара Уроша, посебно на Косову и Метохији, довела је до

¹⁹ О магичном смеху видети: Чајкановић, В. (1973). *Миш и религија у Срба*. Београд: Српска књижевна задруга.

²⁰ „Само се у неким епским песмама о Марку који 'познаје очину сабљу' сачувало историјско тачно сећање на погибију овог великаша у доју на Марици (септембар 1371)“ (Пешић и Милошевић Ђорђевић, 1996, стр. 54).

²¹ У сижееу *Жишција цара Уроша* казна за почињен грех приказана је у додатној епизоди о погибији краља Вукашина у Маричкој бици, док у предању о Вукашиновој смрти, које је у традицији заживело, краљ Вукашин страда покрај језера од свог слуге, „који му узима златну колајну или крст, који је он од цара отео“ (Милошевић Ђорђевић, 1996, стр. 54).

стварања предања које је у колективу добијало карактер националног мита, нудећи готов модел, способан да као самосталан фигурира, али и да свој садржај инкорпорира у различите литерарне врсте. Тако је у ова два, у основи различита жанра, житију и епској песми, предање сачувано као субјективна рецепција народа у чију се свест укоренила, подлежући жанровским разликама, а ипак чувајући блискост садржаја. Те разлике огледају се, пре свега, у прилагођавању предања језику и особеностима жанра. *Житије цара Уроша* предање приказује као комплетирану и заокружену целину (чак су у њега уметнуте додатне епизоде о доласку пастира који преноси мошти и о посвећивању цара Уроша), док епска песма ово питање разрађује фрагментарно, надограђујући предање Урошевим посвећивањем, без назнаке о заслуженој казни која стиже краља Вукашина. Наговештаји предања налазе се у две песме *Смрт Душанова* и *Урош и Мрњавчевићи*, у којима се указује на почетак отимања владавине младом цару Урошу од стране кума, у неким примерима и ујака, краља Вукашина. Трећа песма – *Смрт цара Уроша*, већ насловом сугерише тему предања, приказујући нејаког и незрелог дечака кога краљ Вукашин одводи у лов и на превару убија. Ова песма и *Житије цара Уроша* најпотпуније предочавају предање које је живело у народу и на његовом примеру препознају мученичку смрт.

Веома је важно нагласити да је народно предање у неким деловима утицало на оно што се дешавало у *Житију цара Уроша*, али не комплетно. Показали смо да су мотиви о убиству цара Уроша, као и делови самог предања које је живело у народу, затим „опис сабора који је Вукашин сазвао у цркви Св. Арханђела код Призрена“ (Трифунковић, 1965, стр. 551) препознатљиви у *Житију цара Уроша*, а потичу из народног предања. Међутим, према мишљењу Томислава Јовановића „утицај народног предања на Пајсијево састављање *Житија светог цара Уроша* [...] много је ужи него што многи истраживачи помишљају“ (Јовановић, 1993, стр. 27). У сваком случају, веза између народног предања и последњег животописца старе српске књижевности јесте важна напомена за сва будућа истраживања.

²² Према предању о цару Урошу, записаном 10. новембра 1880. године од Рајка Дајича, из села Неродимља, појављује се сан, у коме цар Урош саветује мештанина Неродимља да узме врећу са његовим костима и крене ка северу. Тада се појављују пси „који су били ударили јуриш на њега и чим су га обколели одмах су полегали око човека, али се је одмах помислио за њега: или је био светац, или светитеља носи у врећу на плећи“ (Бован, 1980, стр. 150).

Као жанр који се уклапа у друге жанровске целине и начине приповедања, предање, живећи и развијајући се постепено, доприноси утврђивању култа цара Уроша, чинећи спону између старе српске књижевности и народног стваралаштва. Поред невеликих одступања између ових примера, предање у основи остаје исто, сугеришући заједништво исказано у сличном односу према појавама и догађајима дубоко укореењеним у свест национа.

ИЗВОРИ

- Бован, В. (1980). *Народна књижевност Срба на Косову и Мешохији, народне љриповејке* 1. Приштина: Јединство.
- Вук, СНП II р.: Караџић, В. (1974). *Српске народне љјесме*, из необјављених рукописа Вука Стеф. Караџића, књ. друга, пјесме јуначке најстарије. Прир. Ж. Младеновић и В. Недић. Београд: САНУ.
- Вук, СНП II: Караџић, В. (1988). *Српске народне љјесме*, скупио их и на свијет издао Вук Стеф. Караџић, књ. II, у којој су пјесме јуначке најстарије, Беч, 1845. *Сабрана дела Вука Караџића*, књ. V. Прир. Радмила Пешић, Издање о стогодишњици смрти Вука Стефановића Караџића 1864–1964. Београд: Просвета.
- Котевска, Ц. (ур.). (1965). *Ејске народне љјесме, Немањићи и Мрњавчевићи*. Београд: Народна књига.
- Патријарх Пајсије. (1968). *Жићије цара Уроша*. У: Ж. Вујић (ур.), *Сћаре српске диографје*. Београд: Просвета.

ЛИТЕРАТУРА

- Бован, В. (1990). *Народна књижевност*. Приштина: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Богдановић, Д. (1991). *Историја сћаре српске књижевности*. Београд: СКЗ.
- Деретић, Ј. (2002). *Историја српске књижевности*. Београд: Просвета.
- Детелић, М. (1992). *Мићски љросћор и ејика*. Београд: САНУ.
- Детелић, М. (2013). Гроб у гори. Садејство просторног и биљног кодирања у епици. У: З. Карановић, Ј. Јокић (ур.), *Биље у љтрадиционалној кулћури Срба. Приручник фолклорне доћанике* (99–118). Нови Сад: Универзитет у Новом Саду, Филозофски факултет.
- Ђорђевић, Т. (1939). *Белешке о нашој народној љјезији*. Београд: Државна штампарија Краљевине Југославије.
- Ђорђевић, Т. (1989). *Вешћице и виле у нашем народном веровању и љредању*. Београд: Народна бибблиотека Србије.
- Јовановић, Т. (1993). Предговор. У: *Паћријарх Пајсије Сабрани сћиси*. Београд: Просвета – СКЗ.
- Кољевић, С. (2011). Српска епика као слика или бег из наше историје?. У: М. Детелић, Сн. Самарџија (ур.), *Жива реч, зборник у часћи Наде Милошевић*

Ђорђевић (317–329). Београд: Балканолошки институт САНУ – Филозофски факултет Универзитета у Београду.

Костић Тмушић, А. (2017). *Поетски елементи у српској хагиографској књижевности*. Косовска Митровица – Ниш: Филозофски факултет у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици – Међународни центар за православне студије.

Максимовић, В. (2000). *Сџари српски њисци*. Србиње–Пале: Српско просвјетно и културно друштво „Просвјета“ – Филозофски факултет Српско Сарајево.

Павловић, Л. (1965). *Култови лица код Срба и Македонаца*. Смедерево: Народни музеј.

Пешић, Р. и Милошевић Ђорђевић, Н. (1996). *Народна књижевност*. Београд: Трешник.

Поповић, Т. (2010). *Поема или модеран еп*. Београд: Службени гласник.

Радојчић, С. (1953). О неким заједничким мотивима наше народне песме и нашег старог сликарства. *Зборник радова САН*, II, 159–178.

Радловић, Л. (2007). Родитељска клетва као невидљиво насиље: дискурс антиматеринства у традиционалној култури. *Етноантрополошки проблеми*, 2 (2), 137–146.

Ређеп, Ј. (1998). *Удјелство владара, сјудује и ојледи*. Нови Сад: Прометеј.

Самарџија, С. (1987). Усмено предање између веровања и уметности речи. *Поља*, 340, 243–248.

Самарџија, С. (2008). *Биографије епских јунака*. Београд: ДСЈК.

Самарџија, С. (2013). Танковрха јела и зелен бор. Напомене уз зимзелено дрвеће у народној поезији. У: З. Карановић, Ј. Јокић (ур.), *Биље у традиционалној култури Срба. Приручник фолклорне дојанике* (5–18). Нови Сад: Универзитет у Новом Саду, Филозофски факултет.

Трифунковић, Ђ. (1965). *Сџара књижевност*. Београд: Нолит.

Fraj, N. (1979). *Anatomija kritike*. Zagreb: Naprijed.

Krstić, V. (1984). *Indeks motiva narodnih pesama balkanskih Slovena*. Beograd: SANU.

MARIJANA B. STOJKOVIĆ

ALEKSANDRA S. KOSTIĆ T MUŠIĆ

UNIVERSITY OF PRIŠTINA IN KOSOVSKA MITROVICA

FACULTY OF PHILOSOPHY,

DEPARTMENT OF SERBIAN LITERATURE AND LANGUAGE

SUMMARY

THE LEGEND OF THE DEATH OF UROŠ THE WEAK IN HAGIOGRAPHIC
LITERATURE AND EPIC POETRY

Based on the tale of the death of Tsar Uroš, a medieval historical figure, known as Uroš the Weak, the paper attempted to reconstruct the traditional tale transposed into two, basically different genres—the *Hagiography of Tsar Uroš* by Patriarch Pajsije Janjevac and the epic poems of the pre-Kosovo thematic cycle: *The Death of Dušan*, *Uroš and the Mrnjavčević Family*, and *The Death of Tsar Uroš*. We analyzed how Patriarch Pajsije dealt with the issue of martyrdom in *The Hagiography of Tsar Uroš*, and how, on the other hand, the epic poetry covered the same motif. We also investigated how a legend performs as an independent genre, but also how, as a subgenre, it fits into a more comprehensive category contributing to the strengthening of the cult of Tsar Uroš. Furthermore, we looked at how the legend of the death of the „unfortunate” tsar was incorporated into hagiographical literature and an epic poetry. By examining the similarities and differences in the folklore of these two genres, we aimed to show how oral literature was convenient and, at the same time, essential for preserving the memory of famous figures and important events.

KEYWORDS: legend; *The Hagiography of Tsar Uroš*; *The Death of Dušan*; *Uroš and the Mrnjavčević Family*; *The Death of Tsar Uroš*.

Овај чланак је објављен и дистрибуира се под лиценцом Creative Commons

Ауторство-Некомерцијално Међународна 4.0 (CC BY-NC 4.0 |

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

This paper is published and distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-NonCommercial International 4.0 licence (CC BY-NC 4.0 | <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).